

בצילא דשבתא

פירושים וביאורים בפרשת השבוע ממורנו ורבנו ראש הישיבה הגאון רבי בצלאל טולידאנו שליט"א

בס"ד, גליון פרשת ויקרא תשפ"ד ♦ 109

בענין קרבן ציבור וקרבן השותפין

והנראה לבאר בזה, דאע"פ שרק במותרות הלשכה נאמר דין זה דאזלי לעולת נדבה, אבל ודאי דהציבור הם הבעלים של העולת נדבה, דכיון שחל עליהם שם של תרומת הלשכה - הרי הם קרבן ציבור, אלא דילפינן מהלכה למשה מסיני דהמותרות אזלי לעולת נדבה.

חלוק קרבן ציבור מקרבן השותפין

ראיה לענין זה שכל ממון הלשכה חשוב לממון הציבור, יש להביא מהא דאיתא בגמרא כתובות (קפ.). המודר הנאה מחבירו, שוקל את שקלו, וכתב רש"י (ד"ה מצוה) לבאר: כלומר, מצוה בעלמא קא עביד, ואינו מהנהו לזה, שאם לא שקל עליו - לא הפסיד כלום, שיש לו חלק בקרבנות, עכ"ד.

ומבואר שכל ממון המגיע לתרומת הלשכה - ממון ציבור הוא, ומש"ה אף מי שלא תרם יש לו חלק בקרבנות [ומכאן משמע דאף לנשים יש חלק בקרבנות ציבור, הגם דאינן חייבות בשקלים, דאל"כ המודר הנאה מאשה, יהיה אסור לשקול את שקלה, ומתני' סתמא קתני, וזה דלא כמשמעות דברי רעק"א בתשובה (מהדו"ק סי' ט) שכתב, דכיון דנשים אינן שוקלות, אין להם חלק בקרבנות ציבור, ומכח זה יש לפוטרו מתפילת המוספין], ומשא"כ בממון השותפין, דהם נעשים שותפין בקרבן מכח הכסף שכל אחד נותן, ומשום כך מי שלא נתן חלקו אינו שותף בקרבן, וע"ז כתב הרמב"ן שציבור שהתנדבו קרבן נדבה לדעת רש"י חשיבי שותפין.

וכן ביאר הרמב"ן בפרשתנו (א' ב) בשיטת רש"י וז"ל, לומר שאם יתנדבו רבים להביא עולה, עולת השותפין היא, מה בין שנים המשתתפין בקרבן ובין עשרה ואלף שנשתתפו בו, אבל קיץ המזבח הבאה מן המותרות לב ב"ד מתנה עליהן, ולפיכך היא עולת צבור.

והנה איתא בתורת כהנים (פרשת ו' ה') 'ואם מן העוף עולה קרבנו, יחיד מביא עוף ואין הציבור מביא עוף'. וכן מבואר בגמרא שבועות (יב:): דרש ר"ג בר רב חסדא, אין מקיצין בעולת העוף.

ואע"פ שאמר רבא (שם) הא בורכא, והיינו שדעת רבא דאשם שכפרו בעליו דינו דירעה ויפדוהו ויפלו דמיו לנדבה ואפילו בעולת העוף, י"ל דדוקא התם סבר רבא דאפשר להביא עולת העוף בנדבה, כיון דמעיקרא הוי אשם של קרבן יחיד, לכן ניתן להביא בנדבה גם עולת העוף הבאה מחמתו, ולא דמי למותרות דהוה של ציבור מעיקרא, ודחי ליה ר"ג בר יצחק, דכיון שלב ב"ד מתנה דיפלו לנדבת ציבור, אזי אפילו בכה"ג דמעיקרא הוה קרבן של יחיד, אין להביא עוף לנדבה, דכל המותרות אזלי לנדבת ציבור ואין עולת עוף בציבור.

נמצא לפי"ז שישנם ב' נפק"מ לדינא בין קרבן השותפין לקרבן ציבור: א. קרבן שותפין טעון סמיכה ואין קרבן ציבור טעון סמיכה. ב. שותפין מביאין עולת העוף, ואין ציבור מביאין עולת העוף.

ועפ"י ז"ל, דכיון שכתוב בפסוק בלשון רבים 'תקריבו את קרבנכם', ופי' רש"י דהיינו עולת נדבה הבאה ממותרת הלשכה, לא הזכיר

קרבן עולה

איתא בפרשתנו (ויקרא א' ב'), 'אדם כי יקריב מכם קרבן לה', מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם'. ועי' רש"י ויונתן בן עוזיאל שביארו, דאפשר להביא קרבן רק מבקר וצאן, אבל לא מן החיות ואפילו טהורות.

ויש לעיין, מדוע לא הזכירו עופות, שהרי אף מן העופות מביאין עולה, וכדאיתא להלן שם (פסוק י"ד) 'ואם מן העוף עולה קרבנו והקריב וכו'.

והנה כתב רש"י (לעיל שם) לבאר, 'תקריבו', מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות. 'קרבנכם', מלמד שהיא באה נדבת ציבור - היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות.

דין הציבור בתפילת נדבה

הנה כתב הר"ף בברכות (יג. מדפה"ר) גבי תפילת נדבה, וז"ל: והלכתא כר' יוחנן דאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו, ומפרשי רבנן, דהני מיילי ביחיד ואדעתא דרשות, אבל אדעתא דחובה אסור, וציבור - בין אדעתא דחובה בין אדעתא דרשות אסור, דקי"ל דתפילות כנגד תמידין תיקנום, וכשם שאין הציבור מביא עולת נדבה, כך אין הציבור מתפללין תפילת נדבה, אבל היחיד מתפלל תפלת נדבה שכן היחיד מביא עולת נדבה, יעוי"ש.

והיינו, דכיון שתיקנו את התפילות כנגד הקרבנות, אזי יחיד שיכול להקריב קרבן נדבה, יכול אף להתפלל תפילת נדבה, אבל ציבור שאינן יכולין להקריב קרבנות נדבה, אין יכולין נמי להתפלל תפילת ציבור בנדבה. וכתב הבעל המאור על דברי הר"ף: פליאה דעת ממני, נשגבה לא אוכל לה, מה ראה לומר דבר זה, וכל התלמוד מלא מזה שהציבור מביא עולות נדבה, כדאמרין (תמורה יג:) מותרות - לנדבת ציבור אזלי, ותניא בספרא (ת"כ פרשה א' פיסקה כ') 'קרבנכם' מלמד שהיא באה נדבת ציבור, ומכל הני משמע דציבור מביאין קרבן נדבה, עכ"ל.

אולם הרמב"ן (מלחמת ה', שם) השיב על דבריו, וכתב וז"ל: והתשובה, כמו שאמרנו (פסחים פט.), וכי מפרשים תחילה במותרות, אינן אלא שהמזבח קונה שקלים שלו חובה וריוח לשם נדבה, הא אילו רצו והתנדבו בתחילה ציבור אחד כל ישראל, כעולת השותפין היא נקראת, וטעונה סמיכה ככולם [עולת שותפין טעונה סמיכה ולא עולת ציבור], ואין נסכיה מתרומת הלשכה, ותפילות כנגד תמידין תיקנום ואין נדבה לציבור.

ויעויין בהמשך דבריו שכתב, דמה ששנו בספרא שיש עולה שבאה נדבת ציבור, אף היא מן המותרות, והביא הרמב"ן דכך פירש רש"י (ויקרא שם) ד'קרבנכם' איירי רק במותרות דקיץ המזבח.

והיינו דנקט הרמב"ן, שאם בתחילה יפרישו הציבור קרבן בנדבה, אי"ז חשוב קרבן הציבור אלא קרבן השותפין, ורק במותרות שנשארו מהשקלים ישנו דין מיוחד דהן נדבה של ציבור.

הפסוק עולת העוף, היות וציבור אין מביאים עולת העוף לקיץ המזבח, אבל בפסוק י"ד כתוב 'והקריב מן התורים או מן בני היונה את קרבנו' - לשון יחיד, מפני שרק יחיד יכול להביא עולת העוף, ופשוט.

ויעויין עוד בדברי הרמב"ן בפרשתן (שם) שכתב וז"ל, ואפשר שנאמר, שאם רצו ציבור להפריש בתחילה לנדבה, ויגבו אותה כאשר יגבו השקלים לתמידין ומוספין, שתהיה נדבת ציבור בעולת בהמה, ואין בה

סמיכה, שנתרבה מן הכתוב הזה. וכל זמן שיתנדבו בו רוב ישראל היא נדבת ציבור, ואינה בעולת העוף ולא בשלמים, ומיעוטן נידונין כיחידים. והוא העיקר, עכ"ד. המבואר בדבריו דפליג על דברי הר"ף וסבירא ליה דשייך ציבור שהתנדבו ויחשב קרבן ציבור, ויש לומר, דאע"פ שהרמב"ן יישב את דברי הר"ף ע"פ דעת רש"י, מ"מ איהו גופא סבירא ליה, דיכולין הציבור להתנדב ויחשב להם קרבן ציבור.

בענין זכירת מעשה עמלק

'זכור את אשר עשה וגו' אשר קרך בדרך ויזנב בך וגו' תמחה וגו' והכונה שלא לשכוח מה שעשה לנו עמלק, ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע, ולכך נצטוינו למחות את שמו, ודבר זה אינו מוזכר בפרשת ויבא עמלק.

והנראה לומר בדעת המג"א, שסבירא ליה כדברי החינוך, דמצות זכור היא כדי לאייב את עמלק ולמחות אותו, דהיינו לזכור בשביל למחות, ולכן שפיר מקיימים מצות זכור ע"י פרשת ויבא עמלק, דתכלית הזכירה היא כדי להילחם, אבל המשנ"ב סבר כדהוכחנו מהירושלמי, דאף אחרי מחיית עמלק עדיין קיימת מצות זכור ומצוה בפני עצמה היא וכו"ל.

בגדר החיוב במלחמת מצוה

והנה בהא דפטר החינוך נשים ממצות זכור, משום דלאו בני מלחמה נינהו, הקשה המנחת חינוך, שהרי מצוינו במלחמת מצוה שגם נשים חייבות, ומאי שנא.

והנראה בזה, דהנה כתב החינוך (מצוה תכ"ה) שמצות 'לא תחיה כל נשמה' שנאמרה על שבעה עממים, נוהגת בזכרים ונקבות כל זמן שיש בידינו להורגם, אבל אם אין בידינו להורגם פטורים מן המצוה, והיינו משום דמצוה זו נידחת מפני פיקוח נפש.

והקשה המנ"ח (שם) וז"ל, וצ"ע נהי דכל המצוות נדחות מפני פיקו"נ, מ"מ מצוה זו דהתורה צוותה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמוך על הנס כמבואר ברמב"ן, ובעת מלחמה דרך העולם שנהרגים משני הצדדים, וא"כ חזינן דהתורה גזרה להילחם עמהם אף דהוא סכנה, וא"כ אף במקום סכנה קיימת מצוה זו, והשאר בצ"ע.

ואמר מרן הגרי"ז זצ"ל, שישנם ב' חלקים במצוה, הא' מלחמה המוטלת על עם ישראל ומלכו להילחם באומות אלו, ובזמן מלחמה יש מצוה להורגם, והב' מצוה על כל אחד שיודע ומכיר על מישוהו שהוא משבעה עממים להרוג אותו, שלא בעיתות מלחמה.

וביאר הגרי"ז, שדוקא במצוה של עשיית מלחמה, נאמר שאין פיקו"נ דוחה אותה, אלא חייבים להסתכן ולהילחם בהם כדי להורגם, [וכמו שביאר מו"ר הגרי"ד זצ"ל, על הפסוק (שמות י"ד ט"ו) 'מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו', שחלק ממסעות בני"י היה לעבור דרך הים, והיה להם מצוה להסתכן ולהיכנס לים, ואין פיקו"נ דוחה את המצוה, וזה הביאור 'דבר אל בני"י ויסעו' ודפח"ח].

אבל במצוה המוטלת על כאו"א שלא בעיתות מלחמה, נידחת מפני פיקו"נ, ולכך אם רואה גוי משבעה עממים יש מצוה להורגו, אבל אינו מחויב במצוה זו במקום פיקוח נפש.

ולפי"ז י"ל בביאור דברי החינוך, דאף מצות מחיית עמלק כך נאמרה, שיש מצוה על הציבור לעשות מלחמה בעמלק ומצוה זו אינה נידחת מפני פיקו"נ, ויש עוד מצוה על כל יחיד ויחיד שלא בעיתות מלחמה למחות את עמלק והיא נידחת מפני פיקו"נ, וסובר החינוך שמצות זכור הינה כדי לאייב את עמלק ולמחותו אפי' שלא בעיתות מלחמה, ולכך ס"ל להחינוך דנשים פטורות ממצות זכור, כיון שלהם הריגה נחשבת כפיקו"נ, ודו"ק.

חיוב נשים בזכירה

יעויין בדברי החינוך (מצוה תר"ג) בביאור וטעם מצות זכירת מעשה עמלק, שכתב וז"ל, שנצטוינו לזכור מה עשה עמלק לישראל - שהתחיל להתגרות במצותם ממצרים בטרם נשא גוי וממלכה ידו עליהם, שכל העמים היו יראים מהם בשומעם היד הגדולה אשר עשה ה' להם במצרים, והעמלקים ברוע לבבם ובמזגם הרע העבירו יראתם הגדולה מתוך שאר האומות, וטעם זכירה זו שלא תשכח שנאתו מלבנו.

משרשי המצוה, לדעת שכל המיצר לישראל שנאו לפני הקב"ה, וכי לפי רעתו וערמתו רוב נזקו תהיה מפלתו, וזכירה זאת לא ידענו לה זמן קבוע, אבל קוראים אותה לקראת פורים שהוא מענינו של יום, כי המן היה מזרעו של עמלק וכו', עכ"ד.

ונראה מדברי החינוך שמצוה זו אינה מצות עשה שהזמן גרמא, וכן כתב הרמב"ם (מלכים פ"ה ה"ה) וז"ל, מצוה לאבד זרע עמלק, ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו כדי לעורר איבתו. מפי השמועה למדו, 'זכור' בפה, 'לא תשכח' בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו, עכ"ל, וחזינן בדבריו דהמצוה היא תמידית ואינה מצוה שהזמן גרמא, ולכך לא מנאה הרמב"ם בספר המצוות במצוות עשה שהנשים פטורות מהן.

אמנם, דעת החינוך דנשים פטורות, וכתב וז"ל, ונוהגת מצוה זו בזכרים כי להם לעשות מלחמה ונקמת האויב ולא לנקבות, עכ"ד.

ניהוג מצוה זו לאחר שכלה זרע עמלק

ויש להוכיח כדעת הרמב"ם, דהנה בתרגום ירושלמי בפרשת בשלח (שמות י"ז ט"ז) איתא, 'מלחמה לה' וכו' מדור דור', הוא שאול בר קיש, והוא יסדר קרבא קבל דבית עמלק, ויקלל בהון ומה דמשתיר ביניהון ישצון מרדכי ואסתר וכו', עכ"ד, ומשמע מדברי הירושלמי, שכבר בימי מרדכי ואסתר נכרתו עמלק וזרעו.

מאידיך, יעויין בדברי היונתן בן עוזיאל (דברים כ"ה י"ט) על הפסוק 'לא תשכח' שכתב וז"ל, 'ואפילו ליומי מלכא משיחא לא תתנשי'.

ומבואר דמצות זכור קיימת אפי' לאחר שכלה זרעו של עמלק, והיינו שאין מצות זכור תלויה במצות מחיית עמלק, ומש"ה אע"ג דנשים פטורות ממלחמת עמלק, י"ל דחייבות במצות זכור וכדברי הרמב"ם.

והנה הביא המשנ"ב (ס" תרפ"ה ס"ק ט"ז) דנשאל התרומת הדשן, לגבי אדם שיכול היה לבוא לביהכ"ס פעם אחת, האם יעדיף לבוא בשבת פרשת זכור, ולשמוע הקריאה, או שיבוא בפורים לשמוע קריאת המגילה, וכתב התרומת הדשן דפרשת זכור דאורייתא ועדיפא מקריאת המגילה.

[ואף דהבאנו מהרמב"ם דמצות זכור היא תמידית, ומסתבר שאפשר לקיים את המצוה לדעת הרמב"ם אף בלא ס"ת וביחיד, אמנם מ"מ מדרבנן צריך ס"ת ומנין, וע"י הקריאה בס"ת יש אף את קיום מצוה מדאורייתא, ומש"ה עדיפא טפי ממקרא מגילה דכל קריאתה היא רק מדרבנן].

אולם המג"א דחה את דבריו וכתב, דעדיף לבוא בפורים כיון שיכול לצאת יד"ח פרשת זכור בקריאת התורה של פורים בפרשת בשלח ויבא עמלק, ויקיים גם מצות זכור, וגם ישמע את קריאת המגילה, והמשנ"ב פליג על המג"א וכתב שעיקר דינו של המ"א צ"ע, דהא כתיב בתורה